

Múzeummese

Ez évben ünnepelte tizedik születésnapját a délsvéd kisvárosban, Ljungbyben, Smaland megye közepén található svéd Mesemúzeum, Sagomuséet (<http://www.sagobygden.se/>). Nem véletlenül választották a múzeum otthonául éppen ezt a városkát. Elhelyezésének oka maga a környék, amely erős gyökerekkel kötődik a svéd mesehagyományhoz. Itt éltek és tevékenykedtek egykor az ország legjobb mesélői, Sven Sederström, Mickel i Langhult és Halta Kajsa i Ryd, egyszerű, ámde írástudó emberek. Többek között az ő beküldött meséiket dolgozta fel Gunnar Olof Hyltén-Cavallius kultúrtörténész, könyvtáros, diplomata, színházigazgató és mesegyűjtő.

Az 1844–1849 között elkészült *Svéd népmesék és kalandok* címet viselő mesekönyv (Gunnar Olof Hyltén-Cavallius – George Stephens: *Svenska folksagor och äfventyr*) az első népmese gyűjtemény Svédországban. Ez a kiadás az alapja a Mesevidék (Sagobygd) kifejezésnek. A negyven meséből, ami teljes egészében szerepel a könyvben, a fele smalandi és 17 Kronoberg megyéből származik (ahol Ljungby is található).

A *Mesevidék* nem más, mint a környék néphagyományának egyedülálló feldolgozása. Számos legenda szól a Svédországban oly jellemző óriási, furcsa alakú kövek, tavak és szigetek kialakulásáról. Ezekről emlékeznek meg a *Mesevidék* alkotóinak táblái, melyeken az arra járó elolvashatja az adott jelenség néphagyomány szerinti történetét. Ugyanígy a mesés közeg az oka, hogy ezen a környéken rendezték meg 1990-ben az első svéd mesefesztivált. Azóta is minden évben megtartják a többnapos rendezvényt, ahol neves svéd és külföldi mesélők osztják meg legjobb elbeszéléseiket a publikummal. Hallgathatunk vidám és szomorú, borzongató és erotikus meséket a régmúltból és napjainkból, hogy felnőttek és gyerekek egyaránt megtalálják a nekik szóló programokat.

Idővel felmerült a kérdés, hogy miként lehetne egész évben és nem csak júniusban élővé tenni a mesehagyományt. Így született meg a Mesemúzeum gondolata, amely megőrzi és bemutatja azokat az értékeket, melyek a szóbeli kultúrában rejlenek. A múzeumot egy háromfős svéd csapat hozta létre: Per Gustavsson mesélő, Mia Einarsdotter textilművész, valamint Kjell Sundberg szobrász és festő keze nyomán öltenek alakot ismert és ismeretlen mesék. A cél inkább a mesékhez illő csodás hangulat megteremtése és a kíváncsiság felébresztése volt, mint teljes kép alkotása a svéd mese- és mondavilágról.

A Mesemúzeum rengeteg babonát és néphit mesél természetfölötti lényekről, manókról és trollokról, erdei asszonyról és víziszörnyről (*näcken*). Az erdőben a fekete ördögkutya csahol, és a kútban figyel a kútbeli emberke. Az egyik teremben egy szomorkás balladát hallgathatunk meg, amihez egy kétszárnyú ajtó mögött a falra gyönyörű népi illusztrációkat festettek. Az igazán bátrak pedig bebújhatnak az óriási kígyó (*lindorm*) gyomrába.

A vidék mesevilágának fennmaradását leginkább Gunnar Olof Hyltén-Cavalliusnak (1818–1889) köszönhetjük, aki egy olyan környékbeli faluban született, ahol még

megőrizték a régi szokást és hagyományt. A romantika ideológiáinak hatására elkezdett folklórt gyűjteni smalandi nyaralásai során. Szorgosan feljegyzett itteni kifejezéseket, dalokat, meséket, legendákat, babonákat, népszokásokat és misztikus elképzeléseket a pogány korból és a középkorból (sokszor napokat gyalogolva egyetlen ősi énekért). Hyltén-Cavallius gazdag népmese gyűjteményére épít számtalan, az utóbbi százötven évben kiadott, felnőtteknek és gyerekeknek szóló svéd gyűjtemény.

Egyik fő műve azonban a *Wärend régió és a wirdek* (*Wärend och wirdarne*, 1863–1868), amelyben leírja és elmagyarázza az anyagi és szellemi kultúra kialakulását a régi smalandi népi vidéken, Wärendben. Sok minden elavult már a könyvben, mégis imponáló és inspiráló olvasmány, és szinte kimeríthetetlen forrás azoknak, akik a smalandi néphiedelmeket tanulmányozzák.

Hyltén-Cavallius feljegyzett legendákat a rettegett óriáskígyóról, a lindormról is (szárny nélküli sárkánykígyónak gondolták). Teljes komolysággal hitte, hogy él ilyen állat ezen a vidéken. Száz és ezer korona közötti díjat ígért annak, aki élve vagy halva elhoz neki egy bestiát. Írása a szörnyről, *A sárkányról vagy óriáskígyóról* (*Om draken eller lindormen*) – mely két kiadásban jelent meg, 1884-ben és 1885-ben – tanúbizonyosságokat tartalmaz emberektől, akik találkoztak a kígyóval. A történeteket alátámasztották prominens személyek is, nevezetesen egy népgyűlési képviselő és egy gyártulajdonos. A leírások szerint akár hat méter hosszú is lehetett, és a teste vastag volt, mint egy férficomb. Vágott nyelve volt, és egy férfi ült a nyakán. Mivel se élő, se holt óriáskígyót nem sikerült valóban elfogni, hamarosan ki is halt a hit a lényben. A kis íromány azonban szintén jelentőségteljes lenyomata a smalandi néphitnek.

Hyltén-Cavallius egyik legfőbb és legnagyobbértékeltőbb mesélője Halta Kajsa i Ryd (teljes nevén Kajsa Andersdotter, 1792–1857), egy nagy tehetséggel és költőiséggel megáldott szegény özvegyasszony volt. A kutató végül magához vette gyermekei dajkájának, hogy kimeríthetetlennek tűnő repertoárját rendszeresen hallgathassa.

Hyltén-Cavallius másik fontos, bár általa kevésbé feldolgozott mesemondója Michael Jonasson Wallander (1778–1860) volt, akit jobban ismernek Mickel i Langhult néven. Átlagos paraszti életet élt volna, de mivel inkább volt hajlama a mesélésre és a kalandozásra, hamar rettentően elszegényedett. 1843–1844-ben írta le meséit Hyltén-Cavalliusnak. Egy kis részüket kiadta a gyűjtő, de a legtöbb történetet csak hetvenöt évvel Mickel halála után publikálták. Szokatlan volt ebben a korban, hogy egy olyan szegény legény, mint Mickel írni-olvasni tudjon, és ugyanilyen furcsa, hogy a nép fia maga írja le a meséit. Mickel meséi egyáltalán nem szépítgetnek, drasztikusak, viccesek és gyakran ironikusak, sokszor kemény társadalomkritikával fűszerezve. Talán épp ezért adta ki olyan kevés meséjét Hyltén-Cavallius – a mai kor szerencséjére, mert a kutató, miután saját ízlése szerint feldolgozta a beküldött műveket, elégette eredetijüket. Mickel újraköltött meséket és legendákat smalandi falujából, megtöltve őket saját tapasztalataival a szegények életéből, személyes jelleget adva nekik. Az érdeklődő széles körű áttekintést kaphat tőle a százötven évvel ezelőtti paraszti életről.

Hasonló személyiségű és sorsú mesélő volt Sven Sederström (1810–1846) is. Meséi mélyen gyökereztek abban a valóságban, amelyben ő maga élt, a szegényekében; parasztok és vénasszonyok, vándorlegények és molnárok szerepeltek nála legfőképp. Történeteinek hangvétele személyes, még ha sok közülük tradicionális mesemotívumokra is épít. Kettő Svédország legelterjedtebb meséiből általa vált ismertté: *Kalap*

király a föld alatt (Prins Hatt under jorden) és *Kiesi Róza és Hosszú Léda (Lilla Rosa och Langa Leda)*. Sederström repertoárja változatos volt, a varázsmeséken kívül mesélt legendákat, realiztikusabb novellameséket, vicces és erotikus meséket, azonkívül balladákat. Az élete viszont sajnálatosan rövid volt és tragikus.

Sven Sederström és Mickel i Langhult a szóbeli kultúrához tartozott, bár mindketten megtanultak írni, azonban Hyltén-Cavallius édesapja, Carl Fredrik Cavallius (1781–1857), a vislandai pap egy másik társadalmi réteghez tartozott. Nagyon sok saját kézzel lejegyzett mesét küldött a fiának. Maga is tudott meséket, negyven-egynéhány elbeszélését ismerjük, melyekben szereti a morális nézőpontot hangsúlyozni. Rajtuk kívül még sok-sok alig ismert életű, olykor még teljes névvel meg sem nevezett mesélő történeteit gyűjtötte össze Hyltén-Cavallius, a svéd mesekutató egyik legfőbb alakja.

Az írástudás és az iskolázottság gyors terjedésével, a falvak szerkezetének átalakulásával és a városiasodás miatt sajnálatos módon igen hamar leáldozott a népmesék aranykora. Jóval később, az 1980-as évek végétől jelentkezett újból egyre erősebb érdeklődés Svédországban a szóbeli elbeszélés iránt. A legnagyobb és legismertebb mesefesztivál a Ijungbyi, ami egyben az egész északi régió első évente megrendezett fesztiválja.

A rendezvény mára számos lehetőséget kínál, hogy a mese ősi és modern verzióival kapcsolatba kerülhessünk. Szervezett körbevezetéseket tartanak a múzeumban és kertjében, ahol megismertetnek a tárgyak csodás történetével. Buszokon, veterán autókon és hajókon szerveznek meseutazásokat, ahol az érdeklődők megtudhatják a környék titkait. Mesélőműhelyeket, fél- és egész napos kurzusokat, előadásokat rendeznek az esetleg hozzáértőbb vagy hozzáérteni kívánó közönségnek. Egy mesésátrat tartanak fent a mára négynapos fesztivál során, ahol folyamatos műsor örvendezteti meg a nézőket. Mesekávézót üzemeltetnek, ahol profibb és amatőrabb mesélők adják elő történeteiket, olykor a közönség igen aktív bevonásával, hiszen a cél a szóbeli kultúra erősítése. Külön érdekessége a kávézónak, hogy főiskolai diákok szóbelielbeszélés-kurzusuk vizsgájaként mesélnek itt.

A fesztivál során Mickel-díjjal jutalmazták azt, aki a legtöbbet tett a szóbeli kultúra felvirágzásáért. Ezekon kívül meseversenyt rendeznek, ahol a közönségből kerülnek ki a bírúk, az előadó pedig megadott ideig, azonban szabadon mesélhet bármiről, hogy elnyerje a nézők tetszését. A győztes azután az év során megmérkőzhet az ország, majd egész Skandinávia legjobb mesélőivel. Esténként színvonalas zenei és színházi program szolgáltatja a kellemes hangulatot.

Év közben sem marad azonban mese nélkül az idelátogató. A kíváncsiak egy térkép segítségével a környező mesetelepülésekről felkereshetik a trollhegyet és az óriáshalmot, az áldozóforrást és a víziszörny lakhelyét, kastélyromokat, sárkánykincseket, fogfájást orvosló varázsfákat és kísértet járta kerteket. A környéket járva megismerkedhetnek a valaha itt éltek babonáival, félelmeivel, hitével és sötét tragédiáival.

Az egyik ilyen elbeszélés két szép, jellegzetesen svéd tavacsokról szól, amelyek a megye nyugati részén fekszenek, ők a Testvértavak. Valaha három volt belőlük, s a történet szerint mindegyik egy-egy leány volt, akiket fivérek megöltek. Ahol meghaltak, három forrás fakadt, ami három tóvá alakult. Azt tartja a legenda, ha ezek a tavak egyesülnek, vége a világnak. Intő jelként szolgál, hogy kettő közülük már összeolvadt.

Ám nem csak természeti jelenségekről mesélnek a történetek, Angelstad temploma is sokat látott hosszú évei során. A híres Ebbe Skammelson skót lovag, aki Svédországban egy környékbeli leányt választott jegyeséül, hét év után visszatérve kalandozásaiból arra a hírre érkezett, hogy kedvese éppen mással esküszik. A lovag megölte szerelmét és annak vőlegényét féltékeny dühében. Bilincsbe verték, és arra ítélték, hogy egy-egy napig időzzön a Bolm tó 365 szigetén. Egy év után felkereste Angelstad templomát, felállt egy kőre, és ezt mondta: „Ha méltó vagyok arra, hogy szent földben nyugodjak, akkor most megtörténik.” Abban a pillanatban lehullottak róla a bilincsek, Ebbe holtan esett össze, és a kőben egy kereszt és egy lányom jelent meg. Ebbe bilincseiből készült a kereszt a templom tetején. Ma is látható a kő és a kereszt Angeltadban.

Ezek a történetek részben elolvashatók a Mesevidék kitáblázott helyein, a múzeumban vagy a múzeum által kiadott kötetben, amely tartalmazza az összes tárgy meséjét. De folyamatosan zajlanak különböző események is a Mesevidéken: kirándulások mesével, énekkel, mesedélutánok, találkozások például egy mesélő és egy kovács között a kovácsműhelyben.

Ezeket a programokat a múzeum létrehozói és fenntartói találják ki és valósítják meg. Maga Ljungby városa ezért rengeteg mesés programmal büszkélkedhet. Nyaranta a főtéren rendszeres meseesteket és koncerteket tartanak, ahol akár rossz időben is népes közönség szokott megjelenni. De akár otthonába is rendelhet mesélőt a jó helyre költözött svéd lakos. Gyerekek születésnapjától az esküvőn át az öregek otthonáig mindenková járnak a mesélők, ahol szükség van a jó szóra. *Tell Your Story* címmel pedig speciálisan fiatal nőknek szóló szóbeli elbeszéléstréninget tartanak, az önértékelés erősítésére.

Nagy hangsúlyt fektetnek a pedagógiai tevékenységre, az iskolákban mesélőműhelyek keretén belül fejlesztik a gyerekek beszéd- és előadó képességét, a pedagógusoknak pedig továbbképzéseket szerveznek. A múzeum készít a gyerekeknek/gyerekekkel időszaki kiállításokat is, különböző témákban, melyeken iskolai osztályokat fogadnak. Néhány éve egy projekt keretén belül a szerelem volt a téma. Ennek során nyolcadikos osztályok háromszor látogatták meg a múzeumot, hogy történeteket hallgathassanak szerelemről, a kérők ajándékairól, végül megfigyelhették a szöveg folyamatát, meghallgathatták történetét, és láthattak szövegtől készülő tárgyakat, majd maguk készítették el szerelmi ajándékaikat, melyekből megrendezték a *Szeret – nem szeret* című kiállítást.

Különleges ötletük még, hogy mesedobozokkal járják az iskolákat, különböző témakörökben (Például: Ég és föld között – gonosz angyalok és kedves ördögök, A mese királynője – Astrid Lindgrenről), amelyekről a kiküldött munkatársak mesélnek. Gyerekeknek és akár felnőtteknek is szólnak *Ismerd meg a városodat történeteken és anekdotákon keresztül* címmel a városi kirándulások. És ha ez nem lenne elég, minden iskolai szünetben szerveznek izgalmas programokat a múzeumban vagy környékén.

Érdekes módon magát a múzeumot legalább ugyanannyi felnőtt látogatja, mint gyermek. Sokan gondolják úgy, hogy egy mesemúzeum a gyerekeknek szól, hiszen manapság a mesék már gyermekolvasmánynak számítanak. A múzeum ambíciói közt azonban annak megmutatása is szerepel, hogy a mesék eredetileg felnőtt embereknek szóltak, felnőtt emberek tapasztalatairól. A készítőik olyan múzeumot szerettek volna

létrehozni, amely varázslatos hangulattal és szépséggel emeli ki a svéd mesék és mondák alkotta szóbeli mesélőhagyományt.

A mesemúzeumot a *Kronoberg Mesélőháló* (Berättarnätet Kronoberg) üzemelteti. Az egyesületet 1990-ben alapították azzal a céllal, hogy támogassa a szóbeli mesélést, és előtérbe helyezze a svéd mesekincset.

Gazdasági támogatást az induláshoz Ljungby, Alvesta és Almhult megyéktől, a megyei tanácstól kaptak, és nem kevesebb mint egymillió koronát adományozott a „Framtidens kultur”, azaz a Jövő Kultúrája állami alapítvány, az új kulturális kezdeményezések támogatására. Ma a tevékenységet többek között különböző hozzájárulásokból finanszírozzák – szűk 500 000 koronát juttat a múzeumnak Ljungby megye és majd 400 000-et a *Kronoberg-i Helyi Szövetség* (Regionförbundet Kronoberg). Ezenkívül további, kisebb adományokból és különböző alapítványoktól kért anyagi hozzájárulásokból tartják fenn az intézményt. Az *Állami Kultúrtaórástól* (Statens Kulturråd) 100 000 koronát kap a Mesefesztivál. De így is majdnem egymillió koronát kell megkeresnie a múzeumnak a fenntartáshoz.

Szűken hétezer látogatója van évente az intézménynek, és még legalább ennyien kirándulnak a táblákkal jelölt helyekre a Mesevidéken belül. Nyaranta rendszeres vezetéseket tart a múzeum németül és svédül, korábban angolul is, de arra nem volt akkora igény. Tervezik, hogy nyaranta legalább két ember legyen állandóan a recepción, így egyikük körbe tudja kísérni a látogatókat, meséket fűzve a tárgyakhoz, hogy a kiállítást élővé varázsolja, és válaszoljon a felmerülő kérdésekre. Egy szobában tűzhely, rokka és az egész falat betöltő meseillusztrációk között tartanak olykor mesedélutánokat. Ezenkívül előre bejelentett csoportos látogatóik is vannak, akik egyrészt belépőt, másrészt ezerkoronás (egy korona körülbelül 27 forint) körbevezetési díjat fizetnek.

A Mesemúzeumot egy, az 1800-as évek közepén épített patika épülete fogadja be. A hely maga is bizonyos követelményeket állított, de ugyanakkor nem is sejtett lehetőségeket rejtett magában. Mikor felfedezték a régi kútat a pincében, feltétlenül lyukat kellett vágni a recepció padlózatába, hogy a látogatók felfedezhessék a lent megbúvó kútemberkét – ő ijesztgette a gyerekeket, hogy ne menjenek a kút közelébe, és ne esenek bele. A hosszúkás, szűk konyha lett a kígyó gyomra. Az eldobott rács, amelyre a pincében letek, remekül passzolt arra az ablakra, amelyen keresztül kinézve a látogató megpillanthatja a fekete ördögkutyát. A szép nyitott tűzhely pedig a mesélőszoba középpontja lett.

A Mesemúzeumban alakot öltenek a smalandi mesék és babonák, amelyek az egész mesekörnyék alapját képezik. Egy kis beugróban például egy ördögöt láthatunk, aki a fogával és a körmével húz szét egy bőrt, ami telis-teli van nevekkel. A hozzá tartozó történet így szól: Volt egyszer egy nagyon szegény falu, egy szent életű pappal, ámde a katolicizmusról áttértek a svédok, ezért a lelkipásztornak el kellett hagynia régi templomát. A gyülekezet egy nagy kőnél találkozott rendszeresen misére. Egyik ilyen alkalommal a pap a mise végeztével fejébe vette, hogy már igazán visszamegy megnézni, mi zajlik a régi templomban. Az úton két patakon kellett átkelnie, de ő olyan szent életű volt, hogy a vízen száraz lábbal átsétált, szépen meg is érkezett, és leült a templom egyik hátsó padjába. Ahogy ez elképzelhető, a szent pap többet látott a templomban ülőknél, és bizony észrevette, hogy az oltár alatt ül az ördög, és foggal-körömmel tép egy nevekkel teleírt ökörbőrt. Azon a bőron azoknak a neve szerepelt, akik

nem viselkedtek méltón Isten házában, nem figyeltek, beszélgettek vagy elaludtak. De azon a bőrön már egy talpalatnyi hely sem volt, ezért próbálta az ördögfajzat szét-húzni, hátha tudna még rá egy kis üres felületet keríteni. Ahogy így próbálkozott, csak erősebbnek bizonyult a körme a fogánál, és az ördög jól beverte a fejét az oltár aljába, no de erre már felnevetett a mi papunk is – meg is jelent rögtön a neve a bőrön. Amint aztán elindult vissza a kőhöz, és váгна át a patakon, hát belemerült a vízbe bokáig. Eszébe jutott rögtön, hol lehet a hiba, és imádkozott az Istenhez, bocsássa meg a vétkét, és adjon neki jelet a megengesztelődéséről. Mikor visszajutott a kőhöz, hirtelen villám csapott le az égből, és kettétörte azt – ez a kő pedig máig is látható a környéken.

Az ehhez hasonló történetek csodálatos gazdagsága egészen egyedülálló – ami a mesekincset illeti, az itteni szóbeli tradícióval Svédország egyetlen része sem veheti fel a versenyt. A szóbeli elbeszélés olyan elbűvölőerővel bír, ami minden korban érdekessé teszi, és értékessé az emberi kapcsolatok számára. Ez az oka a mesekultúra újjászületésének ebben a tartományban és egész Svédországban. A Ijungbyi mesefesztivál, a Mesemúzeum, a Mesevidék és a sok új mesélő ezt a környéket felrajzolta az ország kulturális térképére. Méltán szolgálhatnak példaként más országoknak is.